

USMON AZIM DRAMALARINING SAHNAVIY YECHIMLARI

Shavkat Bobomurodov

O'zDSMI 2-bosqich mustaqil izlanuvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19479151>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri, taniqli dramaturg Usmon Azimning dramatik asarlarini sahna talqinlari bilan qiyosan o'rganish masalasining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: drama, sahna, san'atshunoslik, inssenirovka, xarakter.

Abstract. This article discusses the importance of studying the dramatic works of the people's poet of Uzbekistan, the famous playwright Usman Azim, in comparison with their stage interpretations.

Key words: drama, scene, art history, staging, character.

Dramaturgiya yozuvchilik mahorati bilan birga, sahnaviy mulohazani ham talab qiladi. Shu jihatdan qaralganda, Usmon Azim asarlarining sahnaviy interpretatsiyasi ijodiy va nazariy tahlil nuqtai nazaridan muhimdir. Zamonaviy o'zbek dramaturgiyasining vujudga kelishi millat madaniyati va ijtimoiy hayotining muhim ko'zgusi bo'lib xizmat qildi, jamiyatning taraqqiyoti, g'oyaviy qarashlari va milliy o'zligini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etdi. Dramaturgiyani ilmiy tahlil qilish nafaqat uning teatr san'atidagi o'rnini belgilash, balki uning ijtimoiy va ma'naviy ta'sir doirasini kengroq anglash imkonini ham beradi.

Bu jarayonda o'zbek dramaturgiyasining zamonaviy namoyandalari, jumladan, Usmon Azimning dramaturgik asarlari alohida o'rganishni talab qiladi.

O'zbekiston xalq shoiri, taniqli dramaturg Usmon Azim asarlarida aks etgan muammolar, dramalaridagi xarakter, ruhiy kechinmalari, ularning orzu va maqsadlari kechagi kun, bugun, va ertaga ham g'oya va mavzu jihatidan o'z ahamiyatini yo'qotmay kelayotgani bilan ayniqsa e'tiborlidir. Uning dramalarida xalq og'zaki ijodi namunalarning o'ziga xos talqinini ifoda eta bilishi, voqealarning hayotiyliigi, inson taqdirida bo'layotgan jarayonlar aks etganligi va bugungi kun bilan hamohang masalalarning badiiy shakllarda ifodalanganligini tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Shuningdek, adibning asarlarida ijtimoiy muammolarning sahnaviy yechimi tomoshabinlarni ma'nan hamda ruhan poklaydi. Shu jihatdan Usmon Azim dramaturgiyasi va uning sahna talqinlarini ilmiy tadqiq etish dolzarb ilmiy masaladir. Usmon Azim o'zbek adabiyotida nafaqat shoir, balki dramaturg sifatida ham muvaffaqiyatli ijod qilgan shaxsdir. Uning dramaturgiyasi zamonaviy o'zbek teatri uchun muhim tajriba manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Uning asarlari bir necha muhim jihatlari bilan ajralib turadi:

Falsafiy va ijtimoiy muammolar – Usmon Azim dramalari inson taqdiri, axloqiy masalalar, milliy ong va tarixiy xotira mavzulariga asoslanadi.

Shakl va badiiy uslub yangiligi – u an'anaviy dramaturgiyadan farqli ravishda badiiy tasvirni kuchaytirish, poetik ifoda vositalaridan foydalanish va obrazlar psixologiyasini chuqur yoritishga e'tibor qaratadi.

Til va uslubdagi noyoblik – uning asarlari she'r kabi ohangdorligi va falsafiy tahlili bilan ajralib turadi, bu esa ularni nafaqat adabiy, balki teatr san'atida muhim ma'naviy voqelik sifatida ham ahamiyatini ko'rsatadi.

Sahna talqinlari – Usmon Azim asarlari o'zbek teatr sahnalarida muxlislar tomonidan iliq kutib olingan va olinmoqda, bu esa uning dramaturgiyasi hayotiyiligini isbot etadi.

Adib asarlari bo'yicha bir qadar ilmiy ishlar qilingan, tadqiqotlar o'tkazilgan. Jumladan, M.I. Davronovanning "Hozirgi o'zbek she'riyatida individual uslub poetikasi (Usmon Azim, Iqbol Mirzo, Faxriyor va Abduvali Qutbiddin she'riyati misolida)" mavzusidagi filologiya fanlari doktori ilmiy darajasi uchun yozilgan dissertatsiyasi, J.R.Suvonovanning "Hozirgi o'zbek she'riyatida badiiy izlanishlar (Usmon Azim ijodi misolida)" nomli filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasi uchun yozgan dissertatsiyasi, S.M. Umirovanning "O'zbek she'riyatida lingvistik vositalar va poetik individuallik (Usmon Azim she'riyati misolida)" nomli filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasi uchun, O. Ro'ziboyevning "Usmon Azim dramaturgiyasida xalq og'zaki ijodining badiiy talqinlari" mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi kabilarni sanashimiz mumkin.

Biroq ta'kidlash joizki, O. Ro'ziboyevning magistrlik ishidan boshqa dissertatsiyalar san'atshunoslik yo'nalishi bo'yicha olib borilgan tadqiqot ishi emas. Ya'ni, katta dramaturgning dramatik asarlari va ularning sahna talqinlari, teatr san'ati ixtisosligi bo'yicha, afsuski, keng ko'lamda qamrab olinmagan.

Usmon Azim dramaturgiyasini sahna talqinlari bilan chog'ishtirish orqali yanada chuqurroq o'rganish va uning asarlaridagi inson ma'naviyati masalasini, ijtimoiy estetik ta'sir tamoyillarini aniqlash muhim ilmiy vazifalardan hisoblanadi. Adib dramaturgiyasining o'ziga xos jihatlarini, uning o'zbek dramaturgiyasi rivojidadagi xizmatlari, mahoratini va uslubiy jihatlarini, ularda ifodalangan g'oyalarni aniqlash va tizimli tahlil etish esa san'atshunosdan xuddi filolog kabi adabiy jihatdan chuqur yondashuvni talab etadi.

Usmon Azimning ijodiy faoliyati va uning dramaturgiyadagi ilk qadamlarini sahnaviy talqinlari bilan qiyosiy o'rganish, muallifning xalq og'zaki ijodi yo'lida yozilgan dramatik asarlarining sahna talqinlaridagi o'ziga xos jihatlar, o'xshash va farqli tomonlarini tahlil qilish, pyesalaridagi betakror xarakter yaratish qobiliyati, so'z qudratidan to'g'ri foydalanish kabi o'ziga xos uslubini ochib berish, dramaturgning davr sinovlaridan o'tgan asarlaridagi mavzu va g'oyaning hamon dolzarb ekanligini asoslash kabi vazifalar ham munosib ilmiy tahlillar bilangina yuzaga chiqadi.

Dramaturgning zamonaviy mavzudagi "Bir qadam yo'l", "Bozor", "Jazava", ijtimoiy-tarixiy mavzudagi "Kunduzsiz kechalar", "Adibning umri", "Abdulla Qahhor", komediya janridagi "O'tgan zamon hangomalari", "Baxt qushi", "Sinfdosh yoxud kuyovlikka nomzod", xalq og'zaki ijodi namunalari asosida "Alpomishning qaytishi", "Tohir va Zuhra", "Tong otgan taraflarda", shuningdek, "Bor ekanu yo'q ekan" ertak-pyesasi, "Adolat fasli", "Bobur", terrorizmga qarshi kurash mavzusidagi "Qurshov" kabi pyesalari Usmon Azim ijodida dramaturgiyaning ahamiyati naqadar salmoqli ekanini aks ettiradi.

Yuqorida ta'kidlangan vazifalarni bajarish O'zbekiston xalq shoiri Usmon Azimning tarixiy dramatik asarlari milliy qadriyatlarimizni tiklash, uzoq va yaqin o'tmishning muhim voqealarini, ulardan kelib chiqadigan xulosalarni bugungi kun kishilari, xususan, yoshlarning ma'naviy ongiga ijobiy ta'sirini tadqiq etish, Usmon Azimning jadidlik harakatlari aks etgan

dramalarini sahna talqinlari bilan qiyosiy o'rganish orqali bugungi kun teatr san'atidagi muhim ahamiyatini isbotlash, xalq og'zaki ijodi namunalariga tayangan pyesalarning yoshlarni vatanparvarlik va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashdagi o'rnini o'rganish va boshqa muhim masalalarni hal etish kabi natijalarga erishish mumkin.

O'zbek dramaturgiyasini ilmiy tahlil qilish uning kelajagini shakllantirishda, yangi dramaturglar yetishib chiqishida va teatr san'ati rivojida katta ahamiyat kasb etadi. Xususan, Usmon Azim ijodi bu jarayonda muhim obyekt bo'lib, uning dramatik asarlarini tadqiq etish san'atshunoslik yo'nalishining katta yutug'i bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shu bois uning ijodiy merosini chuqur o'rganish, tahlil qilish va yangi dramaturgiya yo'nalishlariga ta'sirini aniqlash muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Rizayev. Jadid dramasi. "Sharq" nashriyoti. – Toshkent, 1997. – 51-bet
2. T. Tursunov. XX asr o'zbek teatri tarixi. – Toshkent, 2009. – B. 21–22.